

Aktywność zawodowa młodych osób na rynku pracy i ich skłonność do podejmowania nieformalnego zatrudnienia

Monika Pasternak-Malicka

Politechnika Rzeszowska, Wydział Zarządzania, Zakład Finansów i Bankowości

e-mail: malicka@prz.edu.pl

DOI: 10.12846/j.em.2014.03.09

Streszczenie

Przechodzenie z etapu edukacji do okresu aktywności zawodowej jest procesem odgrywającym istotną rolę w życiu młodych ludzi, ponieważ z jednej strony warunkuje możliwości osiągnięcia przez nich samodzielności finansowej, a z drugiej realizację planów zarówno osobistych, jak i zawodowych. Jednak rosnący deficyt miejsc pracy, duża konkurencja i niestabilność zatrudnienia powodują, że człowiek, zwłaszcza młody, zmuszony jest do poszukiwania różnorodnych form pracy, w tym także pracy nieformalnej. W publikacji zasygnalizowano bariery utrudniające podjęcie pracy we wczesnym okresie życia zawodowego, zaprezentowano aktywność na rynku pracy młodych osób w Polsce w odniesieniu do poziomu zatrudnienia nierejestrowanego, a także fragmenty badań własnych z lat 2007-2014 dotyczących szarej strefy gospodarki, obejmujących także jedną z jej form, czyli pracę nieformalną.

Słowa kluczowe

rynek pracy, praca nierejestrowana, bezrobocie, wskaźnik zatrudnienia

Wstęp

Wśród wielu wartości teraźniejszego świata praca ludzka znajduje się na priorytetowym miejscu. Stanowi ona bowiem istotny wyznacznik statusu społecznego. Zatrudnienie jako rodzaj aktywności właściwej dla osoby w wieku produkcyjnym jest źródłem dochodu, a także organizuje życie człowieka w kwestii przestrzennej

i czasowej. Praca daje poczucie stabilizacji materialnej, a także wyznacza rolę człowieka w życiu społecznym. Praca jest wartością szczególną, nieporównywalną z innymi. Z drugiej strony stanowi ona jeden z podstawowych czynników rzeczywistości ekonomicznej.

Zmiany, jakie zachodzą na rynku pracy oraz ich społeczne i ekonomiczne skutki sprawiają, że współczesny rynek pracy staje się ważnym czynnikiem rozwoju społecznego i gospodarczego. Rosnący deficyt miejsc pracy, duża konkurencja i niestabilność zatrudnienia powodują, że człowiek, zwłaszcza młody, zmuszony jest do poszukiwania różnorodnych form pracy, w tym także pracy nielegalnej.

Celem opracowania jest określenie aktywności zawodowej młodzieży na polskim rynku pracy w latach 2000-2013 w odniesieniu do skali pracy nieformalnej, oparte na danych statystycznych oraz badaniach własnych. W pracy posłużono się metodą estymowania wartości i oczekiwanej zmiennej polegającej na analizie korelacji pomiędzy dwoma zmiennymi. Zasadniczym źródłem informacji wykorzystywanych w publikacji są szacunki Głównego Urzędu Statystycznego. Statystyki publiczne uzupełniono o wybrane fragmenty własnych badań empirycznych prowadzonych w latach 2007-2014 i dotyczących szarej strefy, w tym pracy w nieewidencjonowanej gospodarce.

Na potrzeby artykułu przyjęto, że pracą nieformalną jest praca najemna wykonywana bez zawarcia formalnej umowy, a także wykonywana w podstawowym miejscu pracy, ale w ramach której wynagrodzenie jest częściowo wypłacane poza ewidencją, oraz nieformalna praca na własny rachunek.

Ze względu na wydłużanie się okresu kształcenia i późniejsze wchodzenie młodych osób w struktury rynku pracy górna granica określająca młodzież wydłuża się. W publikacji za zbiorowość osób młodych przyjmuje się (czyli w Badaniu Aktywności Ekonomicznej Ludności - BAEL) ludność w wieku 15-34 lat, przy czym wyróżnia się dwie grupy wiekowe. Pierwsza, w której górną granicę wyznacza średni wiek ukończenia studiów w trybie dziennym, czyli do 25 lat oraz osoby w wieku 25-34 lata, jako osoby wchodzące na rynek pracy jako absolwenci lub kontynuujące naukę na wyższych poziomach kształcenia.

1. Bariery utrudniające podjęcie pracy

Brak możliwości zatrudnienia wśród młodych osób należy do najważniejszych problemów społecznych, ekonomicznych współczesnych gospodarek. Czynniki determinujące bezrobocie wśród młodzieży można podzielić na dwie grupy. Do pierwszej zaliczyć można przyczyny obiektywne związane z kondycją gospodarczą regionu,

polityką gospodarczą czy też sytuacją demograficzną. Do drugiej – czynniki o charakterze subiektywnym, wiążące się z postawami i aktywnością samej młodzieży na rynku pracy, jej stosunkiem do bezrobocia, aspiracjami zawodowymi oraz oczekiwaniami wobec państwa.

Najczęściej wskazuje się, że zasadniczym powodem trudności w znalezieniu pracy jest ich brak na krajowym rynku. Wynika to z wysokiej ogólnej stopy bezrobocia. Dotyczy ona wszystkich grup zawodowych, wiekowych i osób o różnych poziomach wykształcenia, choć w różnym stopniu (Kabaj, 2004, s. 191).

Problemy ze znalezieniem pracy wynikają ze wspomnianej już złej sytuacji na rynku pracy, chociaż wiek sam w sobie nie powoduje aż tak dużych rozpiętości (stopa bezrobocia młodych ludzi jest przeciętnie dwukrotnie wyższa od ogólnej stopy bezrobocia). W literaturze zwraca się uwagę, iż popyt na pracę młodych ograniczają takie cechy, jak (Socha, 2002, s. 213):

- wysoki poziom bezrobocia;
- małe doświadczenie zawodowe (bądź całkowity jej brak), co jest równoznaczne z dysponowaniem niskim zasobem specyficznego kapitału ludzkiego;
- niewielki poziom dyscypliny pracy;
- znaczna mobilność młodych ludzi, przejawiająca się między innymi w dużej skłonności do zmian miejsca pracy, a tym samym narażająca pracodawców na dodatkowe koszty.

Z badań Wojewódzkiego Urzędu Pracy (WUP) przeprowadzonych wśród pracodawców w 2001 roku wynika, że wśród przyczyn bezrobocia młodzieży dwie mają dominujące znaczenie: brak miejsc pracy (55,8% przedsiębiorców wybrało ten wariant odpowiedzi) oraz brak doświadczenia, stażu pracy (21,6% odpowiedzi). W dalszej kolejności wskazano na niskie tempo rozwoju gospodarczego i bezrobocie w regionie (7,4%), likwidację zakładów pracy (4,5%) oraz na niską motywację młodzieży i jej niechęć do pracy (4,0%), (http://www.65bezrobotna_mlodziex.zip).

Natomiast badania WUP z 2011 roku wykazały, iż główne zagrożenie w znalezieniu pracy młode osoby postrzegają w sytuacji gospodarczej kraju i złych działaniach rządu. Niepokojącym może się wydawać fakt, iż młodzież często poszukuje przyczyn takiego stanu rzeczy na zewnątrz (*Perspektywy...*, 2011, s. 55).

Według raportu z badania pilotażowego z 2013 roku główną barierą wskazaną przez młode osoby biorące udział w badaniu był brak doświadczenia zawodowego (56,6%), obok wskazanego w dalszej kolejności braku jakichkolwiek ofert pracy (45,5%) oraz braku ofert w wyuczonym zawodzie (41,1%). Pracodawcy jako przyczynę niezatrudniania młodzieży wskazywali: brak kandydatów w tym przedziale wiekowym (39,1%), bądź brak takiej potrzeby (27,3%), (*Bariera...*, 2013, s. 71).

Z kolei pracodawcy biorący udział w sondażu AIG i Gazety Wyborczej wskazują na następujące przyczyny trudniejszej sytuacji absolwentów na rynku pracy, niż pozostałych grup poszukujący zatrudnienia. Są to (*Praca dla młodych...*, 2002, s. 51-52):

- wysokie koszty pracy związane z zatrudnieniem (koszty ubezpieczenia społecznego, chorobowego);
- brak doświadczenia zawodowego, choćby na poziomie stażu lub praktyk (bądź też niski poziom umiejętności nabytych w trakcie ich trwania);
- niedostosowanie programów szkolnych do wykonywania pracy w danym zawodzie, brak wiedzy praktycznej, przydatnej w pracy zawodowej;
- przeświadczenie młodych osób, iż ukończenie edukacji w wybranej dziedzinie jest warunkiem wystarczającym do ubiegania się o pracę.

Według *International Labour Organization* (ILO) można zróżnicować bariery utrudniające podjęcie pracy przez młodzież, jako te występujące po stronie podaży (niedopasowanie umiejętności technicznych i nie-technicznych), po stronie popytu (powolny przyrost miejsc pracy, dyskryminacja ze strony pracodawców) oraz takie które zawierają się w obu obszarach (praca niedopasowana do umiejętności, zły system informowania i sygnalizowania na etapie procesu rekrutacji, brak dostępu do kapitału w pierwszym etapie wejścia na rynek pracy), (*Global...*, 2010, s. 54).

W raporcie *Młodzi 2011* za pierwszoplanową przyczynę trudności związaną z pozyskaniem zatrudnienia przez młodzież uznano nieadekwatne do potrzeb rynku pracy kształcenie. Dotyczy to szczebla edukacji od średniego do wyższego. Szkoły wyższe nie zawsze uwzględniają potrzeby rynku w swoich programach kształcenia. Również szkolnictwo średniego szczebla funkcjonuje w oderwaniu od potrzeb rynku pracy, a likwidacja w ostatniej dekadzie XX wieku szkół zawodowych spowodowała, że wiele zawodów zniknęło z obszaru kształcenia¹.

Drugi rodzaj barier dotyczy oczekiwań związanych z pracą i sytuacją na rynku pracy. Ograniczenia te wynikają z ilości miejsc pracy, zmiany postaw wobec pracy, dyskryminujące praktyki pracodawców stosowane wobec młodzieży. Trzeci obszar barier wiąże się z praktyką poszukiwania pracy. Wynika to z jednej strony z nieumiejętności sygnalizowania przez pracodawcę jego własnych oczekiwań wobec pracownika. Z drugiej strony zwrócono uwagę na słaby system informacji potencjalnych pracowników o swoich kwalifikacjach, gdyż powszechnie stosowane sygnały w postaci świadectw, certyfikatów są słabo wymierne i nieadekwatne do posiadanych w praktyce umiejętności (*Młodzi...*, 2011).

¹ Badania realizowane w ramach różnych projektów i organizacji międzynarodowe (Youth Employment Network, Intrnational Youth Foundation, Youth Employment Index) wskazują, że jest to problem nie tylko Polski. Por. (*Młodzi ...*, 2011, s.136-145).

Ostatni rodzaj barier wiąże się z brakiem kapitału potrzebnego do utworzenia nowych miejsc pracy, bądź też zorganizowania własnej firmy jako alternatywy dla braku klasycznego zatrudnienia. Przy czym największą barierą jest tu dostęp do kapitału finansowego, gdyż to brak środków najczęściej stoi na przeszkodzie otwarcia własnego biznesu. Ostatni raport GEM Polska z 2012 roku wskazuje, iż uwarunkowania rozwoju przedsiębiorczości wśród młodych Polaków są lepsze od tych panujących w innych krajach europejskich (*Global Entrepreneurship ...*, 2013, s. 33).

Współczesny rynek pracy charakteryzuje się znaczną dynamiką i zmiennością, co jest wymuszone przez niepewną sytuację rynkową. Pracodawcy dążąc do realizacji celów ekonomicznych i chcąc wyeliminować ryzyko, poszukują pracowników obarczonych mniejszym „ryzykiem”, a za takich powszechnie nie są uważani młodzi ludzie (Szydlik-Leszczynska, 2012).

Młodzi ludzie są mniej atrakcyjni na rynku pracy niż starsi kandydaci dysponujący doświadczeniem. Rynek pracy wymaga już na początku zatrudnienia umiejętności praktycznych, dlatego młodzież dyskryminowana jest gorszymi ofertami pracy oraz szybszymi zwolnieniami.

2. Aktywność na rynku pracy młodych osób

W większości krajów Unii Europejskiej przejście od edukacji do pracy dokonuje się między 18 a 24 rokiem życia. Średnia dla krajów 27 krajów wynosi 20 lat. Jest ona liczona na podstawie najmłodszego wieku, w którym przynajmniej połowa młodych osób funkcjonuje już na rynku pracy (*Youth in Europe...*, 2009, s. 107). W Polsce, według danych ZUS-u przeciętny wiek wejścia na rynek pracy w latach 2000-2007 – zarówno w przypadku kobiet, jak i mężczyzn – wynosił 22 lata (ZUS, 2010). Przeciętny wiek podjęcia pierwszej pracy w 2009 roku nieznacznie wzrósł i wyniósł dla mężczyzn – 22,6 lata, a dla kobiet – 23,3 lata. W dalszym ciągu przeciętny Polak wchodzi na drogę zawodową w wieku 23 lat, czyli o 5-6 lat później niż statystyczny Duńczyk, Austriak czy Anglik – wynika z raportów GUS-u i Eurostatu. W przeciwieństwie do rówieśników z tych krajów nie potrafi też łączyć nauki z pracą. Aż 75% osób w wieku 15-34 lata nie pracowało podczas nauki. W Unii Europejskiej proporcje są odwrotne. Według Kabaja z Instytutu Pracy i Polityki Społecznej w Polsce połowa studentów pracuje w szarej strefie, ze względu na brak legalnych ofert pracy.

W badaniach rynku pracy realizowanych przez statystykę publiczną przyjmuje się, że ludność aktywna zawodowo obejmuje zarówno osoby już pracujące, jak

i osoby poszukujące aktywnie pracy za pośrednictwem powołanych do tego celu instytucji lub poza nimi, czyli bezrobotnych (*Zasady metodyczne...*, 2008, s. 20).

Polskie Stowarzyszenie Zarządzania Kadrami (PSZK) szacuje, że w 2014 roku dla połowy bezrobotnych zabraknie miejsc pracy. Najbardziej uszkodzeni mają być młodszy specjaliści, najkrócej związani z rynkiem pracy – osoby do 25 roku życia oraz między 25 a 34 rokiem życia. Obie grupy wiekowe mają stanowić 50% wszystkich bezrobotnych (Bielecki, 2013).

Dane z raportu *Diagnoza Społeczna 2013* wskazują, iż najliczniejszą grupę poszukującą pracy wśród pracujących stanowią ludzie młodzi w wieku do 25 lat (w 2011 roku – 11,3%, w 2013 roku – 13,4%) oraz w przedziale wiekowym 25-34 lata (w 2011 roku – 6,5%, w 2013 roku – 6,7%). Najwyższa intensywność poszukiwań dotyczyła osób pracujących w szarej strefie. W 2013 niemal co druga osoba zatrudniona nieformalnie chciała znaleźć nową pracę (w 2011 roku 39,2%, w 2013 roku – 45,1%), (Czapiński, 2013, s. 124-125).

Tab. 1. Współczynnik aktywności zawodowej młodych osób na tle innych kategorii wiekowych w Polsce w latach 2000-2013 [%]

Rok Wiek	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Ogółem	56,4	55,8	55,0	54,8	54,9	55,2	54,1	54,1	54,7	55,1	55,8	55,7	56,0	56,1
15- 24 lat	38,5	38,2	36,2	36,0	35,4	35,1	34,3	32,8	33,4	34,2	33,7	33,6	34,0	33,5
25-34 lat	86,0	85,3	85,2	85,3	85,7	86,4	85,1	85,5	85,1	84,6	85,2	85,6	85,3	85,9
35-44 lat	87,1	87,2	87,3	87,6	88,2	88,9	87,3	86,9	87,3	87,5	87,7	88,0	88,2	87,6
45-54 lat	73,4	72,8	7,3	72,6	74,0	75,0	74,4	75,0	76,8	78,7	79,6	66,2	67,5	68,7
55-59/64	16,8	16,2	15,9	16,7	30,5	36,5	36,4	38,4	40,3	42,4	45,7	40,4	42,8	45,1
6,7					6,8	5,9	6,4	6,1	5,6	6,5	6,8	6,9	6,8	

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS-u z lat 2001-2014.

Współczynnik aktywności zawodowej młodych osób na tle innych kategorii wiekowych w latach 2000-2013 w Polsce zaprezentowano w tab. 1. Współczynnik ten liczony dla osób w wieku 15-34 lata wynosi około 60%², a nieaktywni – niepracujący i nie poszukujący pracy – stanowią średnio 40% w tej kategorii wiekowej.

² Współczynnik liczony dla dwóch najmłodszych przedziałów wiekowych wynosi średnio około 60% w całym okresie badawczym (w 2000 roku – 62,25%, w 2013 roku – 59,7%).

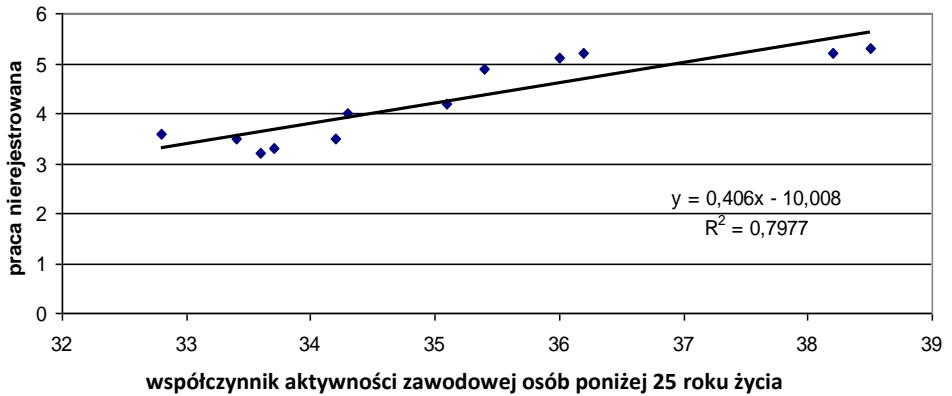
Zawężenie analiz do osób w wieku poniżej 25 lat niemal dwukrotnie zwiększa wskaźnik bierności zawodowej.

Udział aktywnych zawodowo w populacji najmłodszych osób (do 25 roku życia) mieścił się w przedziale od 32,8% do 38,5%. Był on dwuipółkrotnie niższy niż w starszych kategoriach wiekowych. Z niskimi wartościami wskaźnika aktywności zawodowej młodzieży wiąże się duży udział w tej grupie biernych zawodowo. Wyniki badania BAEL wskazują, że zasadniczym powodem wysokiej bierności zawodowej ludzi młodych w badanym okresie był taki czynnik jak pobieranie nauki i uzupełnianie kwalifikacji.

Zdecydowanie wyższa była aktywność zawodowa w starszej grupie i sięgała ponad 85% w latach 2000-2013. Osoby będące w wieku od 25 do 34 lat cechuje znacznie wyższa aktywność zawodowa związana z usamodzielnianiem się i zakładaniem własnych rodzin.

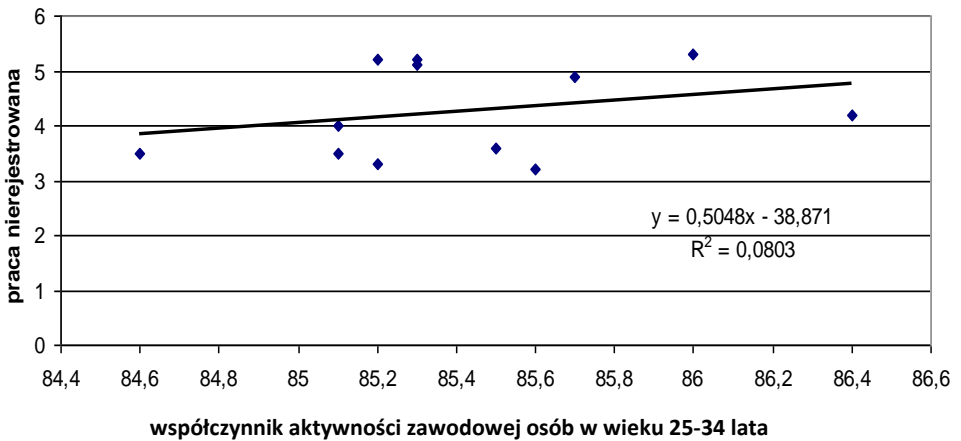
W trzecim kwartale 2013 roku wskaźnik aktywności zawodowej wzrósł i wyniósł 56,2% (w czwartym kwartale spadł nieznacznie do 56,1%). Przy niezmiennej populacji BAEL spowodowało to nieznaczny wzrost liczby aktywnych zawodowo. Ten wzrost współczynnika dotyczył głównie osób w wieku przedemerytalnym, a także grupy w wieku 25-34 lata. W 2013 roku nastąpiło zmniejszenie udziału osób biernych zawodowo, dla których przyczyną bierności była nauka i uzupełnianie kwalifikacji, jednak nadal najważniejszymi przyczynami bezczynności zawodowej pozostają: nauka i uzupełnianie kwalifikacji, a także obowiązki rodzinne, choroba lub niepełnosprawność i emerytura (GUS, 2014).

Wykres rozrzutu, będącego graficzną interpretacją korelacji pomiędzy poziomem nierejestrowanego zatrudnienia a współczynnikiem aktywności zawodowej młodych osób w latach 2000-2013 zaprezentowano na rys. 1 i 2. Oba wykresy ilustrują zależność dodatnią, co oznacza, że wzrostowi aktywności zawodowej będzie towarzyszył wzrost zatrudnienia w szarej strefie.

Rys. 1. Rozrzut pomiędzy poziomem pracy nierejestrowanej a współczynnikiem aktywności zawodowej osób w wieku poniżej 25 lat

Źródło: obliczenia własne na podstawie tab. 1.

Rys. 2. Rozrzut pomiędzy poziomem pracy nierejestrowanej a współczynnikiem aktywności zawodowej osób w wieku 25-34 lata

Źródło: obliczenia własne na podstawie tab. 1.

Dla najmłodszej grupy osób – do 25 roku życia sporządzono rys. 1. Posługując się metodą regresji liniowej określono linię trendu, której wzór znajduje się w prawym dolnym rogu wykresu. Pod nim znajduje się współczynnik R^2 , czyli wskaźnik

determinacji³. Jego wartość wyniosła 0,7977, co oznacza dość istotny związek pomiędzy obiema zmiennymi⁴. Najmłodsza grupa wiekowa jest zbiorowością szczególnie podatną i skłoną do pracy w szarej strefie, stąd też w momencie wzrostu jej aktywności na rynku pracy i braku ofert legalnych, młodzież przyjmuje ofertę gospodarki nieformalnej – czasami jako jedynej alternatywy. Najmłodszy wiekiem są także jeszcze często grupą uczącą się i będącą na utrzymaniu rodziców, a równocześnie pracującą w charakterze pracy dorywczej, charakterystycznej dla sektora nieformalnego.

Zupełnie inaczej przedstawia się sytuacja w grupie osób w wieku od 25 do 34 lat (rys. 2). W tym przypadku nie wykazano statystycznej zależności w tej grupie wiekowej, dla której wskaźnik determinacji wyniósł jedynie 0,0803. Jest to wiek w którym pracownicy zainteresowani są większą stabilizacją zawodową (o którą trudniej w sektorze nieformalnym, chociażby z powodu braku nawiązania formalnego stosunku pracy), zakładają rodziny i chcą uniezależnić się finansowo. Często też potrzebują umowy o pracę, aby móc pozyskać kredy na mieszkanie lub założenie własnej działalności gospodarczej. Takiej możliwości nie daje im zatrudnienie nie-rejestrowane.

3. Wskaźnik zatrudnienia w latach 2000-2013 a poziom nieformalnego zatrudnienia

Efekty kryzysu *subprime* dały o sobie znać na europejskich rynkach pracy. Wskaźnik zatrudnienia osób w wieku produkcyjnym w UE-27, mierzony w ramach badania aktywności ekonomicznej ludności Unii Europejskiej (EU LFS), osiągnął najwyższą wartość wynoszącą 65,8% w 2008 roku, a następnie w kolejnym latach spadł do 65,8% w 2010 roku. Tendencja spadkowa została zahamowana w 2011 roku, kiedy wskaźnik zatrudnienia nieznacznie wzrósł do poziomu 64,3%. Wśród państw członkowskich wysokie zatrudnienie (w granicach 72% do 74%) odnotowano w Austrii, Niemczech, Danii i Szwecji. Najwyższą wartość omawiany wskaźnik osiągnął

³ Wskaźnik determinacji ma wartość od 0 do 1. Jeśli jest mniejszy niż 0,5 oznacza, że model jest nie-dopasowany do obserwacji. Jeśli wynosi od 0,5 do 0,6 – dopasowanie słabe, od 0,6 do 0,8 – dopasowanie zadowalające, od 0,8 do 0,9 – dobre, oraz od 0,9 do 1 – bardzo dobre.

⁴ Współczynnik korelacji wyniósł 0,8931. Współczynnik korelacji osiąga wartość od minus 1 do plus 1. W uproszczeniu można przyjąć, że współczynniki korelacji na poziomie 1 oznacza, że jeśli jedna zmienna rośnie w danym tempie, to druga wzrasta w ten sam sposób. Przy wartości minus 1 druga zmienna maleje w takim samym tempie, co pierwsza. Zero oznacza całkowity brak korelacji, czyli obie zmienne wydają się zmieniać niezależnie względem siebie, według zupełnie odmiennego wzorca.

w Holandii – 74,9%. Na drugim końcu skali uplasowało się dziesięć państw członkowskich Unii Europejskiej o wskaźnikach nie przekraczających 60%, z których najniższe wartości zaobserwowano we Włoszech (56,9%), na Węgrzech (55,8%) i w Grecji (55,6%), (*Employment rate...*, 2011).

Wskaźnik zatrudnienia określa jaki odsetek ludności w wieku od 15 do 64 roku życia pracuje zawodowo. W Polsce w czwartym kwartale 2013 roku wynosił on 50,6% (2012 roku - 59,7%), podczas gdy średnia w całej Unii Europejskiej wyniosła 64,2%. Najwyższy poziom wskaźnika odnotowano w Holandii (75,1%), najniższy zaś w Grecji (51,3%). Wskaźnik zatrudnienia z reguły jest wyższy o kilkanaście procent w przypadku mężczyzn. Zgodnie z Europejską Strategią Zatrudnienia do 2020 roku wskaźnik zatrudnienia w Unii Europejskiej powinien wynieść 75% (*European Employment ...*, 2013).

Wskaźniki zatrudnienia różnią się znacznie nie tylko pomiędzy państwami, ale także w poszczególnych grupach wiekowych. Dane Eurostatu potwierdzają, że najwyższe wartości systematycznie odnotowywano wśród osób w wieku od 25 do 54 lat, najniższe natomiast wśród najmłodszych i najstarszych uczestników rynku.

Tab. 2. Wskaźnik zatrudnienia w Polsce w latach 2000-2013 według wieku [%]

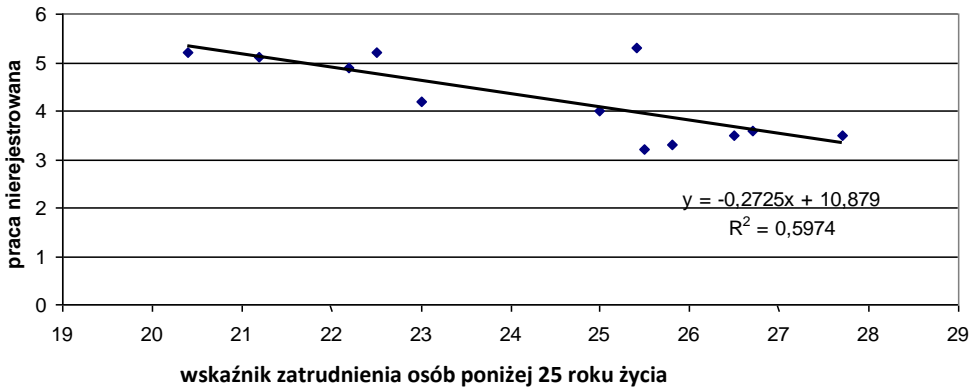
Rok Wiek	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Ogółem	47,4	45,5	44,1	44,2	45,1	45,9	47,5	49,5	51,0	50,4	50,6	50,2	50,2	50,6
15- 24 lat	25,4	22,5	20,4	21,2	22,2	23,0	25,0	26,7	27,7	26,5	25,8	25,5	25,0	24,3
25-34 lat	72,1	70,0	68,1	68,8	70,3	72,0	75,0	77,9	79,7	77,2	77,0	77,0	76,1	77,1
35-44 lat	75,7	73,3	73,4	73,8	75,3	76,6	78,9	82,1	83,4	82,3	81,9	81,9	81,5	81,1
45-54 lat	65,1	63,1	61,3	61,6	63,1	64,4	67,0	69,4	72,7	73,6	73,9	74,0	74,5	63,7
55-59/64					26,8	32,4	33,0	35,6	38,1	39,7	42,4	36,5	38,3	
65 i więcej lat	15,4	15,1	14,6	15,2	6,6	6,6	5,8	6,1	5,9	5,6	6,4	4,8	4,7	6,6

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS-u z lat 2001-2014.

Wskaźnik zatrudnienia⁵ w poszczególnych kategoriach wiekowych w Polsce w latach 2000-2013 zaprezentowano w tab. 2. Wskaźnik ten wśród najmłodszych

⁵ Wskaźnik zatrudnienia obliczono jako udział pracujących w liczbie ludności (w wieku 15 lat i więcej) ogółem oraz danej grupy.

osób wyniósł w 2013 roku 50,7%, a więc tylko co druga młoda osoba (w wieku 15-34 lata) w tym czasie pracowała. Z kolei w najmłodszej grupie wiekowej mieścił się on w przedziale od 20,4% do 26,7% i był średnio trzykrotnie niższy w porównaniu do starszych. W 2013 roku wyniósł 24,3%, czyli jedynie co czwarta osoba w tym wieku pracowała. Aktywność zawodowa młodych Polaków wzrasta wraz z wiekiem i ukończeniem etapu edukacji. Największy skok przypada na wiek 25 lat, kiedy to wskaźnik zatrudnienia wzrasta trzykrotnie.

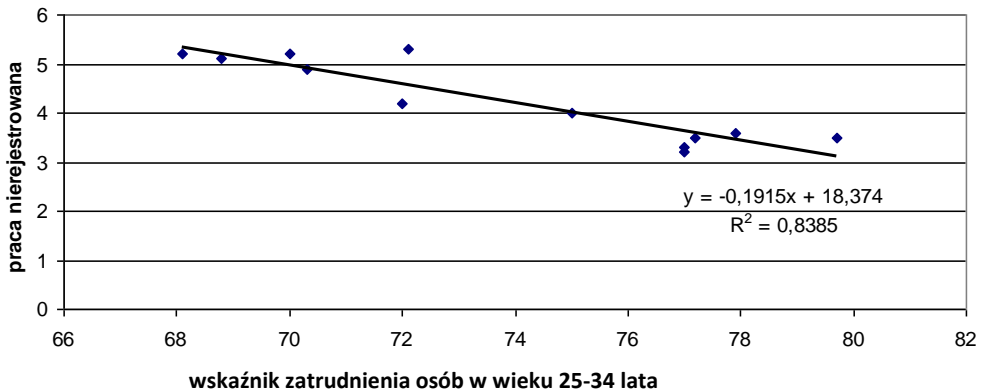

Rys. 3. Wykres rozrzutu pomiędzy poziomem pracy nieurejestrowanej a wskaźnikiem zatrudnienia osób w wieku poniżej 25 lat

Źródło: obliczenia własne na podstawie tab. 2.

Poziom zatrudnienia młodych osób w badanym okresie był istotnie zróżnicowany pomiędzy regionami kraju. Najtrudniejsza sytuacja pod tym względem wystąpiła w trzech województwach, czyli zachodniopomorskim, podkarpackim oraz lubelskim.

Związek pomiędzy pracą nieformalną a wskaźnikiem zatrudnienia osób poniżej 25 roku życia zaprezentowano na rys. 3. Posługując się metodą regresji liniowej, w oparciu o dane zawarte w tabeli wytyczono linię trendu. Na wykresie zaobserwowano ujemną korelację, co oznacza, że wzrost wskaźnika zatrudnienia spowoduje spadek liczby pracujących na czarno.

Rys. 4. Wykres rozrzutu pomiędzy poziomem pracy nierejestrowanej a wskaźnikiem zatrudnienia osób w wieku 25-34 lata

Źródło: obliczenia własne na podstawie tab. 2.

W przypadku najmłodszych uczestników rynku wskaźnik determinacji osiągnął wartość 0,6, co oznacza zadowalające, ale niezbyt silne dopasowanie obserwacji. Wydaje się, iż w przypadku młodzieży, która niejednokrotnie mieszka wraz z rodzicami i kontynuuje naukę, ta zależność może być niższa. Ponadto jest to grupa która jeżeli decyduje się na zatrudnienie, to jest to praca dorywcza, sezonowa, często realizowana bez umowy formalnej. Osoby te również nie rzadko są beneficjentami świadczeń społecznych, na przykład zasiłków rodzinnych, czy stypendiów socjalnych i nie są zainteresowane legalizacją swojego zatrudnienia. Dlatego też zależność pomiędzy wskaźnikiem zatrudnienia a pracą na czarno w tej grupie osób zdaje się nie być tak silna.

W przypadku kategorii wiekowej 25-34 lata można zauważyć już dość istotną statystycznie zależność, gdyż wskaźnik determinacji osiągnął poziom ponad 0,8 (rys. 4). Oznacza to już wspomnianą chęć stabilizacji pozycji zawodowej wśród tych osób i potrzebę zabezpieczenia ciągłości pracy stosowną umową. Starsze osoby mają też większą świadomość społeczną i myślą już częściej o przyszłym okresie spoczynku zawodowego i świadczeniach emerytalnych jako ukoronowanie aktywności zawodowej legalnej pracy. Dlatego też kiedy rynek pracy oferuje im legalne zatrudnienie, zdecydowanie częściej są skłonne zrezygnować nawet z wyższego wynagrodzenia w szarej strefie. Równocześnie w obliczu braku pracy formalnej i braku środków do życia i utrzymania rodziny zmuszone są podjąć jakąkolwiek pracę, choćby nielegalną.

4. Przyczyny braku pracy i jej wpływ na skłonność do podjęcia nieformalnego zatrudnienia w świetle badań empirycznych

Trudna sytuacja na rynku pracy uniemożliwia młodym osobom start w dorosłe życie ze względu na pozostawanie w zależności ekonomicznej od rodziców lub opiekunów. Dotyczy to zwłaszcza absolwentów, którzy po skończeniu szkoły nie mogą znaleźć pracy. W ramach badań własnych⁶ zapytano respondentów o przyczyny braku pracy dla młodych osób (tab. 3).

W pytaniu o przyczynę braku zatrudnienia młodzieży ankietowani wymieniali przede wszystkim trudną sytuację popytową ze strony pracodawców, a więc brak wolnych stanowisk, o które mogliby się oni ubiegać lub brak podmiotów gospodarczych tworzących nowe miejsca pracy.

Tab. 3. Struktura odpowiedzi na pytanie o powody braku pracy dla młodych osób według struktury wiekowej [lata, %]

Opinia	Wiek [lata]										
	poniżej 25	poniżej 25 [%]	26-35	26-35 [%]	36-50	36-50 [%]	51-60	51-60 [%]	powyżej 60	powyżej 60 [%]	Ogółem
Brak pracy (miejsc pracy, zakładów)	87	44	77	44	101	46	63	44	37	33	365
Zła polityka rządu	44	22	47	27	68	31	34	24	39	34	232
Niechęć do podejmowania pracy	16	8	8	5	11	5	8	6	1	1	44
Brak kwalifikacji	10	5	12	7	9	4	16	11	16	14	63
Zbyt duże oczekiwania w stosunku do płacy	11	6	7	4	9	4	5	4	9	8	41

⁶ Badania własne przeprowadzono na niereprezentatywnej próbie 686 gospodarstw domowych (w maju 2007 roku), 750 gospodarstw domowych (w maju 2009 roku), 1084 gospodarstw domowych (w kwietniu i maju 2010 roku), 1201 gospodarstw domowych (w maju 2011 roku), 1230 gospodarstw domowych (w styczniu 2012 roku), 1128 gospodarstw w styczniu 2013 roku oraz 857 gospodarstw domowych (w styczniu 2014 roku). W badaniach ankietowych przeprowadzonych w maju 2007 roku wzięty udział gospodarstwa domowe z terenu całej Polski, a wywiady w latach 2009-2014 zostały przeprowadzone na terenie województwa podkarpackiego. Ankiety były skierowane do osób powyżej 20 roku życia o zróżnicowanym poziomie dochodów oraz standardzie życia.

cd. Tab. 3.

Zbyt duże wymagani pracodawców	10	5	15	9	6	3	12	8	6	5	49
Złe warunki zatrudnienia	19	10	10	6	17	8	7	5	6	5	59
Razem	197		176		221		145		114		853

Pominięto wariant „brak wypowiedzi”.

Źródło: obliczenia własne na podstawie przeprowadzonych badań ankietowych w styczniu 2014 roku.

Tab. 4. Struktura odpowiedzi na pytanie: W sytuacji gdyby nie mógłby/mogłaby Pan (Pani) znaleźć pracy przez dłuższy okres czasu czy podjąłby/podjęłaby Pan (Pani) "pracę na czarno"? (według struktury wiekowej), [lata, %]

Opinia	Wiek [lata]										
	poniżej 25	poniżej 25 [%]	26-35	26-35 [%]	36-50	36-50 [%]	51-60	51-60 [%]	powyżej 60	powyżej 60 [%]	Ogółem
Tak	137	70	141	81	153	70	114	77	64	56	609
Nie	26	13	11	6	26	12	10	7	19	17	92
Nie wiem	32	16	23	13	40	18	24	16	31	27	150
Razem	195		175		219		148		114		851

Pominięto wariant „brak wypowiedzi”.

Źródło: obliczenia własne na podstawie przeprowadzonych badań ankietowych w styczniu 2014 roku.

Strukturę odpowiedzi na pytanie o skłonność do podejmowania pracy nielegalnej zaprezentowano w tab. 4. W każdej grupie wiekowej motywacja jest bardzo duża w sytuacji długotrwałego braku posiadania legalnego zatrudnienia. Wśród najmłodszych osób biorących udział w badaniach – 70% respondentów – podjęłoby się zatrudnienia nielegalnego w sytuacji gdyby nie mogli znaleźć pracy formalnej przez dłuższy okres. W tych samych okolicznościach osoby w wieku od 26 do 35 lat w ponad 80% byłyby skłonne pracować na czarno. Najmniej, bo jedynie 56% osób spośród najstarszych respondentów, odpowiedziało twierdząc na to pytanie.

Osoby, które były zdecydowane nie podejmować pracy w szarej strefie gospodarki stanowiły zdecydowaną mniejszość badanej populacji (13% najmłodszych, 17% osób powyżej 60 roku życia), co może świadczyć o dużym przyzwoleniu społecznym i niskiej moralności fiskalnej mieszkańców.

Na decyzję o podjęciu nieformalnego zatrudnienia mają wpływ nie tylko trudności na rynku pracy, związane z brakiem ofert. Ostatecznie na skłonność do pracy w szarej gospodarce będzie też wpływać moralność i mentalność podatkowa (Pasternak-Malicka, 2013) oraz poczucie, iż system podatkowy niesprawiedliwie obciąża społeczeństwo (Pasternak-Malicka, 2012b). Nie bez znaczenia jest także skuteczność działania instytucji państwowych w walce z przejawami gospodarki cienia (Pasternak-Malicka, 2012a).

Podsumowanie

Przechodzenie od etapu edukacji do okresu aktywności zawodowej jest procesem odgrywającym istotną rolę w życiu młodych ludzi, bowiem z jednej strony warunkuje możliwości osiągnięcia przez nich samodzielności finansowej, a z drugiej realizację planów zarówno osobistych, jak i zawodowych. Niestety rzadko odbywa się to w sposób płynny, bez komplikacji, co zwykle jest konsekwencją niestabilnej gospodarki zarówno europejskiej, jak i światowej oraz złożonych, a zarazem mało przychylnych dla młodych osób tendencji demograficznych. W wielu przypadkach nie mogą oni liczyć na stabilność zatrudnienia, co głównie jest efektem dysonansu pomiędzy posiadanymi umiejętnościami teoretycznymi a oczekiwaniami rynku.

Główną przyczyną trudności w znalezieniu pracy przez osoby w wieku od 15 do 34 lat jest zła sytuacja na rynku pracy, której brakuje dla wszystkich uczestników bez względu na wiek. Osoby młode bardzo często przegrywają konkurencję, w ubieganiu się o dane stanowisko, z osobami starszymi, ze względu na mniejsze doświadczenie zawodowe, które przeważa w decyzji pracodawcy na niekorzyść młodszych kandydatów

Najmłodsze wiekowo grupy, biorące udział w badaniu ankietowym w styczniu 2014 roku, wśród przyczyn braku zatrudnienia wskazują deficyt miejsc pracy oraz niską dynamikę przyrostu liczebności podmiotów gospodarczych mogących poprawić sytuację na rynku pracy poprzez tworzenie nowych stanowisk.

W przypadku braku pracy w sektorze oficjalnym, rośnie motywacja do podjęcia pracy w szarej strefie. Analizując dane statystyczne z lat 2000-2013 można zauważyć, iż zmiany współczynnika aktywności zawodowej osób najmłodszych w bardzo dużym stopniu wpływają na zakres zatrudnienia nieformalnego. Równocześnie ta kategoria wiekowa jest mniej wrażliwa na zmiany poziomu zatrudnienia, ze względu na często dorywczy charakter pracy i brak samodzielności. Równocześnie zależność pomiędzy wskaźnikiem zatrudnienia a pracą na czarno w tej grupie osób nie jest tak silna, jak w przedziale wiekowym 25-34. Dane statystyczne wskazują, iż brak pracy

w sektorze formalny znacząco wpływa na poziom zatrudnienia nieformalnego. Natomiast wyniki badań ankietowych wskazują, iż skłonność do podjęcia pracy nielegalnej jest wysoka – 70% osób poniżej 25 lat oraz 80% respondentów w wieku 26-35 lat podjęłoby się pracy nieformalnej w przypadku braku zatrudnienia.

Literatura

1. *Aktywność ekonomiczna ludności Polski* (III kwartał 2013 r.), (2014), Główny Urząd Statystyczny, Warszawa
2. *Aktywność Ekonomiczna Ludności Polski w latach 2010-2012* (2014), Informacje i opracowania statystyczne, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa
3. *Bariery zatrudnialności osób młodych na Warmii i Mazurach* (2010), Raport Badania Wojewódzkiego Urzędu Pracy, Białystok
4. Baza danych ZUS (2010), Warszawa
5. Bielecki M. (2013), *Prognoza: w przyszłym roku połowę bezrobotnych mogą stanowić młodzi*, Polska Agencja Prasowa, 27.11.2013
6. Czapiński J., Panek T. (2013), *Diagnoza Społeczna 2013. Warunki i jakość życia Polaków*, Warszawa
7. *Employment rate age group 15-64* (2011), Eurostat
8. *European Employment Strategy – Employment* (2013), Social Affairs & Inclusion – European Commission 14/2013
9. *Global Employment Trends for Youth* (2010), ILO Report Geneva
10. *Global Entrepreneurship Monitor – Polska 2012* (2013), Raport z badania, Warszawa
11. Kabaj M. (2004), *Strategie i programy przeciwdziałania bezrobociu w Unii Europejskiej i w Polsce*, Solar, Warszawa
12. *Kwartalna informacja o rynku pracy* (2014), Główny Urząd Statystyczny, Warszawa
13. *Kwartalna informacja o rynku pracy w IV kwartale 2013 r.* (2014), Główny Urząd Statystyczny, Warszawa
14. *Młodzi 2011* (2011), Kancelaria Prezesa Rady Ministrów, Warszawa
15. Pasternak-Malicka M. (2012a), *Rola kodeksu karno-skarbowego i kontroli skarbowej w walce z szarą strefą*, Opodatkowanie Przedsiębiorstw, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego 708, s. 73-94
16. Pasternak-Malicka M. (2012b), *Uchylenie się od opodatkowania jako reakcja podatników na nieprzestrzeganie zasad podatkowych w polskim systemie podatkowym*, w: T. Famulska, A. Walasik (red.), *Finanse w niestabilnym otoczeniu – dylematy i wyzwania*, *Finanse publiczne*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego, Katowice, s. 353-365

17. Pasternak-Malicka M. (2013), *Mentalność i moralność podatkowa a reakcje gospodarstw domowych na obowiązek podatkowy*, Modern Management Review Research Journal 20 (1), s. 87-99
18. *Perspektywy ludzi młodych na rynku pracy* (2011), Wojewódzki Urząd Pracy, Lublin
19. *Praca dla młodych* (2002), AIG i Gazeta Wyborcza, Warszawa
20. Socha M., Szanderska U. (2002), *Strukturalne podstawy bezrobocia w Polsce*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa
21. Szydlik-Leszczynska A. (2012), *Funkcjonowanie współczesnego rynku pracy. Wybrane uwarunkowania*, Difin, Warszawa
22. *Youth in Europe. A Statistical Portrait* (2009), Eurostat, European Communities, Luxembourg
23. *Zasady metodyczne statystyki rynku pracy i wynagrodzeń* (2008), Główny Urząd Statystyczny, Warszawa

Professional activity of young people in the labour market and their presistance to undertake labor in the informal economy

Abstract

The transition phase in the lives of young people from the stage of life of being dependent to a stage where a person becomes self efficient is a difficult time, it provides the tools needed to achieve ones goals and dreams those regarding personal live as well as these work related goals. However the growing deficit of work places, instability of the job market, competition, forces especially young people to search for alternative ways of generating income and unregistered labor is one of those ways. The publication indicated barriers which make it difficult for young people to start their career early in their professional life. The article presents the activity of young people on the labor market focusing on unregistered labor it also demonstrates selected results of a self conducted study from the years 2007 to 2014 regarding gray economy focusing on one of its aspects which is unregistered labor.

Keywords

labor market, undeclared work, unemployment, employment rate